

ÍNDEX

Presentació	9
El discurs d'una nova era.....	11
Els símbols i els mites del republicanisme	11
El primer republicanisme català	16
La literatura republicana	20
Revistes	23
Escriptors	24
Gèneres	27
 ELS MITES DE LA REPÚBLICA	 37
Els colors de la revolució	39
Llibertat	39
Catalunya i llibertat	46
L'esclavitud.....	47
Igualtat	51
L'aristocràcia	52
Canvis de posició social.....	58
Els límits de la igualtat.....	60
La qüestió social	62
El burgès bo.....	63
Obrerisme i socialisme	67
Fraternitat, solidaritat i filantropia	72
La fraternitat universal	72
Solidaritat i filantropia.....	75
Solidaritat i pànic.....	84

Divises contemporànies.....	89
Progrés.....	89
Virtut	95
Feminisme.....	101
Una posició subsidiària	103
Inicis del feminisme	107
 Principis de la cultura democràtica.....	 113
Justícia	113
Un prestigi problemàtic	113
La repressió	119
Les presons	125
La pena de mort.....	131
Instrucció	133
Poble	138
Pacifisme	145
Antimilitarisme	145
Les quintes.....	149
Laïcisme	154
Els federals i la religió	154
El matrimoni civil.....	161
Revolució.....	164
Models.....	164
La pràctica revolucionària	166
República.....	172
Sàtira de la monarquia	173
Teoria i pràctica de la República.....	177
Universalisme, catalanisme	184
Universalisme.....	184
Espanya	187
Madrid	189
Catalanisme.....	191

Herois i himnes	197
Herois	197
Herois catalans	203
Himnes	208
 Mites per al futur?	 213
 Referències bibliogràfiques	 217

PRESENTACIÓ

Aquest llibre indaga en les arrels d'alguns dels principals reptes del món actual. No pretén endevinar un futur que es presenta molt més incert avui que unes quantes dècades enrere, quan semblava que determinades conquestes socials aconseguides durant més de dos segles de lluites no es podrien revertir, sinó examinar les bases sobre les quals es va bastir l'edifici de la contemporaneïtat occidental. En èpoques de crisi, resulta oportú retornar als orígens per reflexionar sobre les virtuts dels plantejaments inicials i comprovar-ne la vigència.

L'examen del primer sentit d'uns conceptes que en la seva època van ser revolucionaris i que tantes transformacions han experimentat resulta extraordinàriament útil. El segle xx va qüestionar l'optimisme històric del segle xix i l'inici del xxi es mou entre la liquidació d'aquests principis i la recuperació de la seva potencialitat originària. La prodigiosa acceleració del capitalisme, en forma de globalització i d'obsolescències contínues, ho qüestiona tot i provoca la convivència entre els extrems, en lluita per destruir-se els uns als altres: llibertats contra control; tolerància contra fanatisme religiós; igualtat contra ultraliberalisme. La CUP contra PP-Vox; laïcisme contra Opus Dei i integrisme musulmà. Malgrat que la convicció que el curs de la història conduiria inexorablement a la utopia fa més de cent anys que va decaure, la millora substancial de les condicions de vida a Occident durant les últimes dècades n'havia mantingut la inèrcia. Ara, al mateix temps que des de la reacció aquests valors es qüestionen sense gaires prevencions, també són propugnats pels que els defensen amb una energia i una convicció pròpies dels temps primigenis.

La hipòtesi que defenso és que el republicanisme català contemporani està compost pels valors que examino: llibertat, igualtat, fraterni-

tat, progrés, virtut, feminisme, justícia, instrucció, poble, ciutadania, pacifisme, laïcisme, revolució, república, universalisme i catalanisme. En definitiva, el republicanisme català no constitueix una simple i elemental oposició al sistema monàrquic sinó que era —llavors en alguns aspectes només en projecte o en unes primeres palpitations— un compost d'aquests elements i avui, encara més que llavors, també ho és. Fa ben poc, en el cicle que va conduir fins a l'1 d'octubre de 2017, hem tingut ocasió de comprovar com tots i cada un d'aquests conceptes han estat exhibits com a propis del republicanisme català. No tan sols això sinó que aquests valors, aquests mites, li han permès definir-se en oposició a la monarquia espanyola, al regne d'Espanya, en què el desenvolupament d'aquests mites, teòricament assumit, fa aigües per totes bandes.

El llibre està dividit en quatre parts molt desiguals. En la primera es justifica la consideració com a mites d'aquests referents, se n'estableixen les característiques i el context i, per tal de situar el lector, es proporcionen unes breus informacions sobre el primer republicanisme català i la literatura republicana. En la segona, el bloc central, es desgrana el discurs sobre cada un dels mites en la configuració originària. La tercera remata l'argumentació amb un apunt sobre la projecció en el futur d'aquests conceptes. En la quarta hi figura la bibliografia que ha servit per construir la tesi que aquest llibre defensa.

Faig constar que aquest llibre forma part dels treballs del projecte PGC 2018-093993-B-100 MCIU/AEI/FEDER, UE i del grup de recerca GRILC (2017 SGR 599). El dedico als amics Pere Gabriel, de qui he après el que sé sobre republicanisme, i Margalida Tomàs, còmplice en lectures del Vuit-cents. També a la memòria dels meus pares, nens vençuts de la darrera república, a Lurdes Malgrat i a Mercè Sunyer. Amb el desig que la república catalana no es faci esperar.

EL DISCURS D'UNA NOVA ERA

Els símbols i els mites del republicanisme

Els mites republicans presenten una caracterització universal i unes concrecions en cada país. En el nostre context cultural i polític es complementen amb els del catalanisme, en algunes ocasions hi interseccionen i molt sovint han coincidit en l'oposició a l'*status quo*. Quan vaig estudiar els mites catalanistes, els vaig presentar, ordenats i justificats, tal com, durant el segle XIX, es van anar elaborant des de tots els sectors que constitueixen un país però, de manera molt preferent, tal com els va construir la literatura escrita principalment per catalans —també, en mesura molt menor, per no catalans— fins als anys noranta del Vuit-cents. Si em vaig aturar en el temps que naixia el catalanisme polític no va ser per casualitat, sinó ben conscientment, per mostrar que el catalanisme, quan va adquirir dimensió política, ja es va trobar establertes una mitologia i una simbologia que després s'han modernitzat però no s'han alterat de manera substancial.

D'una manera similar he concebut aquest llibre. Quan m'he ocupat d'aspectes de la mitologia catalanista compartits per la republicana —la Guerra dels Segadors o la defensa de la llibertat, per exemple— m'he adonat de la necessitat de presentar complet el sistema de referents dels republicans catalans. Dit d'altra manera, l'establiment del conjunt mític catalanista evidencia que existeix un altre repertori que no tan sols també és català sinó que és el que defensaven els primers catalanistes i que sempre ha format part de l'ideari catalanista, des de Valentí Almirall fins a Lluís Companys, i fins a l'actualitat. Això no vol dir que tots els catalanistes hagin compartit els referents d'aquest sistema —tampoc no tots els catalanistes s'han identificat sempre amb tots

els mites i els símbols de l'altre— però sí que formen part, de manera intrínseca, del catalanisme.

Durant els segles XVIII i XIX, els estats moderns que es constituïen es van proveir d'uns referents sobre la base de la llengua, la història i la geografia, però, si eren realment estats moderns, en la mesura que un distintiu dels estats moderns és l'adopció d'una organització democràtica, compartien un sistema de valors que, amb els matisos i les derivacions corresponents, derivaven del lema revolucionari francès: llibertat, igualtat i fraternitat. Els mites i els símbols que n'emanen són els que el títol d'aquest llibre anuncia.

Per establir-los, m'ha semblat que és útil acotar unes dates d'inici i de final de l'estudi, 1842-1874, justificades perquè marquen el començament de l'acció del primer grup declaradament republicà, el d'Abdó Terrades i Narcís Monturiol, i l'acabament de l'efímera Primera República. Els textos d'on extrec la informació són els de la literatura escrita per republicans i, quan la coherència ho requereix, alguns escriptors d'ideologia propera. Llevat d'algunes referències il·lustratives, no utilitzo textos posteriors a la segona data, perquè llavors va començar un nou període, amb uns condicionants diferents. Quan convé, de manera limitada, faig entrar en l'anàlisi literatura anterior als anys quaranta, com una constatació més que sovint la frontera entre el liberalisme i el republicanisme és difusa, que alguns escriptors van transitar, en radicalitzacions o moderacions ocasionals o permanents, entre el Partit Progressista i el Partit Demòcrata i, sobretot, que una part importantíssima dels referents són comuns. Aquesta limitació conscient i voluntària a unes dècades del segle XIX deixa fora del catàleg els personatges mítics avui més coneguts del republicanisme català, que són del segle XX. És per això que els dirigents de la Segona República —molts mites alhora del catalanisme i del republicanisme— no hi figuren. Amb la limitació temporal, he volgut posar l'accent en l'època en què aquests referents, majoritàriament internacionals, s'introdueixen, s'adapten i es consoliden en l'imaginari català. Continuar en el temps hauria comportat abordar una realitat força més complexa. Pere Gabriel (2007: 15) ha advertit que no hi ha un únic republicanis-

me durant el segle XIX i això es fa molt més evident després de la derrota de la Primera República. Ja sabem que les derrotes fraccionen i enfronten. S'hi ha d'afegir que el republicanisme català no havia nascut com una simple opció antimonàrquica sinó associat a diverses modalitats de socialisme i de cooperativisme i que, a partir del Sexenni, s'hi va afegir, amb un protagonisme creixent, l'anarquisme. Resulta evident que, amb tots aquests elements en joc, destriar els referents, molts comuns en ideologies sovint en disputa, requeriria molts més matisos. En definitiva, he arribat a la conclusió que aturar l'anàlisi immediatament després de la primera concreció de l'ideal, abans d'una restauració monàrquica que va durar sis dècades i durant la qual es van produir tantes transformacions en les ideologies que d'una manera o altra defensaven la república, és útil per delimitar allò que és propi del republicanisme català, encara que alguns dels elements definidors llavors tot just s'anunciessin.

De la mateixa manera que s'esdevé amb la catalanista, la republicana no és una mitologia de llibre únic, com sí que ho són les que fonamenten les tres religions bàsiques d'aquest racó del planeta Terra, sinó que, com la grega, es va formar en una multitud de textos, d'imatges, de músiques i de tota mena de representacions. També en aquest cas, malgrat que he procurat tenir en compte la màxima quantitat de materials de totes aquestes procedències, he construït el discurs sobre la base de la literatura. La lletra impresa era molt important per als demòcrates vuitcentistes, i van dedicar moltes pàgines a argumentar sobre la bondat i la necessitat dels elements que conformaven la seva ideologia. És a partir de la lletra escrita —i dels discursos i de les lletres de les cançons— que aquest univers mític i simbòlic es va convertir en un sistema.

Quan s'analitzen els elements d'aquesta seqüència mítica, s'han de valorar una sèrie de qüestions que a continuació es detallen. En primer lloc, convé una precisió terminològica. Els historiadors es refereixen a l'àmbit ideològic sorgit de la revolució burgesa com a liberal-república. Durant els dos darrers segles, el terme *liberal* s'ha desgastat tant que, fora dels estudis historiogràfics, ja no s'interpreta en el sentit original i, per referir-s'hi en el significat vuitcentista, calen aclariments conti-

nus. En canvi, el terme *republicà* ha resistit millor els efectes del pas del temps, a tot arreu però encara més en països com Espanya, on la falta de pràctica preserva el mite com un ideal. En aquest llibre examino l'univers referencial republicà sense ignorar que de vegades, sobretot abans del Sexenni Democràtic, les fronteres entre el republicanisme i el liberalisme progressista van ser difuses ni que estableixo uns mites que identifico com a republicans però que no van ser exclusius dels afiliats als partits que lluitaven per la república sinó que també van ser compartits per militants d'ideologies que no eren contradictòries amb el republicanisme, com el socialisme i l'anarquisme.

Cal considerar unes aparents diferències morfològiques entre els mites nacionals i els republicans. Els mites nacionals europeus responen a una caracterització semblant en totes les cultures —ara ho podem comprovar amb facilitat amb consultes a l'*Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*, en línia— però mantenen aspecte de particulars perquè en molts casos la llengua, la història i la geografia són pròpies i es revindiquen com a pròpies. Els mites republicans presenten una descripció universal però en bona part es concreten en personatges i circumstàncies particulars de cada cultura. Amb un primer cop d'ull a la llista d'uns i altres mites, s'observa una diferència: la majoria de mites republicans no són personatges històrics o llegendaris sinó conceptes. Ni que sovint no ho sembli, això també s'esdevé en els mites nacionals, per exemple, quan es fa referència al «mite de la Terra Alta» o al «mite democràtic», encara que hi sigui més notòria la presència de personatges, com Jaume I, Pau Claris o Rafael Casanova, que no fan res més que representar conceptes com el «mite de la plenitud», el «mite de la separació» o el «mite de la derrota». Entre els mites republicans, són més freqüents les abstraccions com llibertat, poble o progrés. Tanmateix, els republicans també van experimentar la necessitat de concretar aquests principis en unes persones pretèrites i contemporànies que van considerar que els encarnaven i que d'aquesta manera també elles assolien la categoria de mites. Els dedico un capítol, són personatges com Giuseppe Garibaldi i Josep Anselm Clavé, com Pau Claris i Joan Fiveller. S'escau de recordar que a l'entrada «mite» del

Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans conviuen, una al costat de l'altra, la definició que remet a personatges llegendaris amb el «relat poètic i fabulós que serveix per explicar una doctrina, una creença».

En un període de dos segles d'una Espanya profundament autoritària —en què, si ens limitem al segle XIX, només el Trienni Liberal i el Sexenni Democràtic mereixen el qualificatiu de «democràtics»—, tant la mitologia catalanista com la liberalrepublicana s'han constituït i propagat quasi sempre al marge, en pugna amb el poder. Aquesta circumstància ha condicionat que les mitologies catalanes s'hagin desenvolupat en una contínua disputa de relats: entre catalanisme i espanyolisme, entre república i monarquia i entre capitalisme i socialisme o anarquisme.

Com en la mitologia catalanista, els textos que manifesten la republicana estan escrits en català i en castellà, d'acord amb la diglòssia i amb les exigències de professionalització que regien a l'època. En un i altre cas s'observa una diferència substancial en l'ús de la llengua a partir dels anys seixanta, com a conseqüència del represtigi del català i, sobretot, de la circumstància que l'impuls determinant per al naixement del teatre català contemporani va sorgir del grup republicà de Frederic Soler. Des de la segona meitat dels anys seixanta, el teatre republicà català es va escriure i es va representar molt majoritàriament en llengua catalana. En canvi, la llengua de la novel·la, dels fulletons amaratats d'ideologia d'escriptors com Antoni Altadill o Ceferí Tresserra, va continuar essent, sense excepció, el castellà, destinats com estaven a un mercat peninsular que els podia arribar a consumir en gran quantitat.

No disposem d'una bibliografia tan àmplia i detallada sobre la simbologia del republicanisme català com la que existeix sobre la del francès. Ni sobre les representacions de la República, que anomenen Marianne, àmpliament estudiades sobretot per Maurice Agulhon ni, més en general, sobre les paraules clau i els símbols examinats per Agulhon mateix, i, entre molts altres, per Vincent Duclert, Christophe Prochasson, Jean-Michel Renault, Jean Reynal, Robert Belot, Bernard Richard, Gérard Mounier i Évelyne Cohen. En canvi, sí que s'han analitzat bé altres aspectes.

Els mites i símbols es van desenvolupar i es van popularitzar en un context de celebracions i de respostes a la repressió que va acabar constituint un univers propi i reconeixible pels adeptes i pels adversaris. Pere Gabriel (2007: 179-261) l'ha estudiat i ha proporcionat un catàleg dels elements que hi concorren. Els republicans van establir un calendari propi, alternatiu a l'oficial monàrquic i catòlic, homenatjaven els seus herois i màrtirs, utilitzaven escenaris diversos per manifestar-se —premsa, locals dels partits, banquets, carrers i places— on realitzaven activitats oficials o adaptades a les condicions de clandestinitat o de tolerància relativa —discursos, brindis, conferències, serenates, mítings, recepcions de líders, lectures de poesia, funcions de teatre i també batejos, matrimonis i enterraments civils, provocacions anticlericals—, cantaven unes cançons que d'una manera o altra feien la funció d'himnes, exhibien unes banderes —tricolor, quadribarrada, federal, les particulars de centres i societats— i van constituir una xarxa de centres, ateneus i casinos republicans. Pere Gabriel documenta que aquest univers va començar a adquirir autèntica consistència a partir de la Restauració, però abans, amb més o menys força, ja existia. Les repercussions eren molt àmplies: implicaven actes, decoracions de locals, músiques, banderes i estendards, discursos, lectures de poesies, representacions teatrals, marxes i processons, balls i cants, gastronomia, participacions en carnestoltes. En definitiva, formes determinades d'espectacle amb un contingut allisonador molt explícit i un ritual identificable i acceptat. Els elements mítics i simbòlics hi trobaven un hàbitat natural de representació.

El primer republicanisme català

No tinc la pretensió de fornir una història del primer republicanisme català. A efectes contextualitzadors, m'accontentaré amb resumir-ne els principals trets i les fites més rellevants d'acord amb les lliçons dels historiadors més solvents. Ja he aclarit que he marcat com a data inicial d'aquest llibre el 1842, quan va entrar en acció el grup d'Abdó Terra-